

ΚΟΣΜΑΣ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΙΤΗΣ
ΜΟΝΑΧΟΣ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Τό Ἅγιον Ὅρος ἦταν, ἀπό τὴν ἀρχὴ τῆς συστάσεώς του ὡς χώρου ἀναπτύξεως τοῦ κοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ, ἕνας τόπος παραγωγῆς σπουδαῖς παιδείας καὶ πολιτισμοῦ. Ἦδη ὁ ἴδρυτής του πρῶτου μεγάλου ἀγιορειτικοῦ κοινοβίου, τῆς Μεγίστης Λαύρας, ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωνίτης εἶχε ἀνώτατες σπουδές στὴν Κωνσταντινούπολι, ὅπου διετέλεσε μάλιστα καὶ καθηγητής, στό ἀνώτατο ἐκπαιδευτήριό τῆς Βασιλεύουσας. Στὴν Λαύρα του ἵδρυσε καὶ ἕνα εἶδος «παιδευτηρίου» γιὰ παροχὴ στοιχειώδους παιδείας στοὺς «*γραμματίων ἀνεπιστήμονας*» μοναχοὺς, ἀλλὰ καὶ βιβλιοθήκη χειρογράφων¹.

Τὰ μοναστήρια τοῦ Ἄθω ἦταν ἀπὸ πολὺ νωρὶς τόποι συστηματικῆς ἀντιγραφῆς χειρογράφων, καὶ διέσωσαν πολλὰ ἔργα ὄχι μόνο τῆς θρησκευτικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς θύραθεν γραμματείας. Στὴν Μονὴ Ἰβήρων, μετὰ τὴν ἵδρυσή της τὸ 979/980 ἀπὸ μέλη τοῦ μεγάλου ἱβηρικοῦ ἀριστοκρατικοῦ οἴκου τῶν Τορνικίων, ὁργανώθηκε ἕνα σημαντικό μεταφραστικό-βιβλιογραφικό ἐργαστήριο, γιὰ τὴν μετάφραση ἔργων τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας στὴν γεωργιανὴ γλῶσσα, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀριστο γνῶστη τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας καὶ κάτοχο ἑλληνικῆς παιδείας ἅγιο Εὐθύμιο τὸν Ἰβηρα (ἠγούμενος: 1005-1019). Ἔτσι ἡ Μονὴ Ἰβήρων ἀναδείχθηκε στό σημαντικότερο κέντρο μεταλαμπαδεύσεως τῆς ἑλληνικῆς χριστιανικῆς παιδείας στὴν Γεωργία². Κάτι ἀντίστοιχο συνέβη καὶ μὲ τὴν σερβικὴ Μονὴ Χιλανδαρίου, πού ἵδρυσαν οἱ ἅγιοι Σάββας καὶ Συμεὼν ἀπὸ τὸν ἀριστοκρατικὸ οἶκο τῶν Νεμάνια τὸν 12ο αἰῶνα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸ Ἅγιον Ὅρος ἀναδεικνύεται παράλληλα καὶ κέντρο διαχύσεως τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων σέ ὅλη τὴν οἰκουμένη.

¹ Κρ. Χρυσοχοΐδης, «Λόγιοι τοῦ Ἁγίου Ὅρους (10ος-19ος αἰ.)», στό *Λόγιοι καὶ Λογιοσύνη στό Ἅγιον Ὅρος*, Θεσσαλονίκη, «Ἀγιορειτικὴ Ἑστία» 2013, σ. 32.

² Κρ. Χρυσοχοΐδης, «Λόγιοι τοῦ Ἁγίου Ὅρους (10ος-19ος αἰ.)», ὁ.π., σ. 33.

Ἡ πνευματική παραγωγή τοῦ Ἁγίου Ὁρους γνωρίζει σταδιακὴ ἀνθιση ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 13ου αἰῶνα, γιὰ νὰ φτάσει στὸ ἀποκορύφωμά της στὸν 14ο, τὸν αἰῶνα τοῦ Ἡσυχασμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναδείχθηκε στὸ σημαντικότερο πνευματικὸ κίνημα ὅλης τῆς Ὁρθοδόξου ἀνατολῆς, ἐπεκτείνοντας τὸ εὖρος τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας³. Ἡ ἐπίδραση τῶν ἔργων τῶν κυριότερων ἐκπροσώπων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ τῶν ἁγίων Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου καὶ Φιλοθέου Κοκκίνου, ὑπῆρξε καταλυτική, μετατρέποντας τὸ Ἅγιον Ὅρος σὲ κεντρικὸ φορεὰ θεολογικῆς παιδείας καὶ γνώσης γιὰ ὅλο τὸν Ὁρθόδοξο κόσμο καὶ κυρίως τοὺς Ὁρθοδόξους τοῦ βορρᾶ. Ἡ διαμάχη μεταξὺ Βαλαάμ καὶ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ ἦταν ἀντιπαραβολὴ δύο ἀνομοίων κόσμων: ἀπὸ τὴν μίᾳ πλευρᾷ τῆς προσπάθειας ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου γιὰ μίᾳ κατὰ τὸ δυνατόν φιλοσοφικὴ καὶ διανοητικὴ προσέγγιση τῆς ιδέας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τῆς πραγματικότητος τῆς κοινωρίας, τῆς συγκράσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πραγματικότης αὐτῆς τῆς κοινωρίας εἶναι δῶρο καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας Ἐκεῖνου πού πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς⁴.

Μέ τὴν πνευματικὴ ἀκτινοβολία τοῦ ὁ ἱερός Ἄθως συγκέντρωνε ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι, ἐκτός ἀπὸ τὴν πνευματικότητα πού τοὺς διέκρινε, συνέβαινε νὰ ἔχουν ἐξαιρετικὴ μόρφωση καὶ παιδεία, τὴν ὁποία μεταλαμπάδευαν στοὺς ἄλλους. Στὸ τέλος τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 14ου αἰῶνα τὸ Ἅγιον Ὅρος μάζευε τὰ συντρίμματα του, μετὰ τὴς καταστροφικῆς ἐπιδρομῆς τῶν Καταλανῶν, πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴν χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας τὴν διετία 1307-1309. Αὐτοὶ καὶ οἱ χριστιανοὶ Τουρκόπουλοι πού τοὺς ἀκολουθοῦσαν εἶχαν φονεύσει πολλοὺς Ἄγιορείτες μοναχοὺς, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν τότε Πρῶτο τοῦ Ἁγίου Ὁρους Λουκά, καὶ εἶχαν προκαλέσει καταστροφές σὲ ἀρκετὰ μοναστήρια καὶ ναοὺς, ὅπως στὸν ναὸ τοῦ Πρωτάτου. Οἱ Ἄγιορείτες κάλεσαν γιὰ τὴν ἀγιογράφηση τοῦ ἀνακαινισμένου Πρωτάτου, τοῦ πνευματικοῦ καὶ διοικητικοῦ κέντρου τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας, ἕναν φημισμένον ζωγράφο (μαῖστορα) ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν, τὸν Ἰωάννη Ἀστραπᾶ. Αὐτὸς θὰ μείνει γνωστός στὴν ἱστορία ὡς «Πανσέληνος» ἀπὸ ἕνα «σεληνογραφικὸ» σχέδιο πού εἶχε ζωγραφίσει γιὰ λογαριασμό τοῦ ἐπίσης Θεσσαλονικέως λογίου Δημητρίου Τρικλινίου: μίᾳ πανσέληνο μέ ἕναν ἄνδρα μέσα της, πού εἰκόνιζε τὴν γῆ ὅπως καθρεπτιζόταν στὴν σελήνη, κατὰ τὴς ἐπιστημονικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐποχῆς.

³ Κρ. Χρυσοχοϊδης, ὁ.π., σ. 34.

⁴ Ἱ. Μονὴ Ἰβήρων, *Τὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ ἡ παιδεία τοῦ γένους μας*, Ἅγιον Ὅρος 2003, σ. 27.

Εικ. 1.

Εικ. 2.

Ο Ιωάννης Ἀστραπᾶς, πού ἦταν παράλληλα καί δεινός ζωγράφος μικρογραφιῶν χειρογράφων, θά ἀποδώσει εὐρηματικά καί ζωντανά στους τοίχους τοῦ Πρωτάτου τίν σημασία τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὡς τόπου παραγωγῆς παιδείας καί πολιτισμοῦ: παρουσιάζει τόν εὐαγγελιστή Λουκά ὡς «μελετητή κειμένων» (εἰκ. 1) νά συγκρίνει καί νά διορθώνει τίς παραλλαγές τοῦ εὐαγγελίου, γιά νά βεβαιωθεῖ ὅτι τό ἀντίγραφό του εἶναι πιστό στό ἀρχικό κείμενο. Τό περιβάλλον του ἀποδίδει, μέ πλῆθος ρεαλιστικῶν λεπτομερειῶν, τίν εἰκόνα ἑνός πλήρους ἀντιγραφικοῦ ἐργαστηρίου τῆς ἐποχῆς. Παράλληλα, ὁ εὐαγγελιστής Ματθαῖος εἰκονίζεται στόν νότιο τοῖχο τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τοῦ ναοῦ ὡς βιβλιοδέτης νά κρατᾶ ἕναν κώδικα ἀνάμεσα στά γόνατά του (εἰκ. 2) μέσα σέ δύο ξύλινους σφικτῆρες («πρέσσα») καί νά τόν «ξακριζεῖ», ἀπεικόνιση πού κανεῖς ἀγιογράφος μέχρι τότε δέν εἶχε ἀποτολμήσει, ἡ ὁποία ὠστόσο δέν ξένιζε τούς Ἁγιορεῖτες μοναχοῦς.

Ὁ ἴδιος ὁ Ιωάννης Ἀστραπᾶς θά ὑποκίψει στόν πειρασμό νά ἀφήσει, ἄν καί διακριτικά, τό ἀποτύπωμα τῆς ἐνασχόλησής του μέ τίν ἀγαπημένη του ἀστρονομία, πού τοῦ κληροδότησε καί τό παρωνύμιο «Πανσέληνος», ζωγραφίζοντας ὡς διακοσμητικό σχέδιο μία ἔκλειψη ἡλίου, μέ τά δύο οὐράνια σώματα τῆς σελήνης καί τοῦ ἡλίου σέ «σύνοδο κοντά στους συνδέσμους» (εἰκ. 3).

Οἱ τρεῖς αὐτές παραστάσεις ἐνσαρκώνουν μέ τόν καλύτερο τρόπο τίν σύζευξη γνώσης καί πίστεως, ἐπιστήμης καί εὐσέβειας, πού χαρακτῆριζε τό

Ἅγιον Ὅρος τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων καί τό ἀνέδειξε τελικά σέ φάρο παιδείας καί γραμμάτων σέ ὀλόκληρη τήν ὑπερχλιετή ἱστορία του. Ἡ πνευματική ἀνθισί του θά διακοπεί προσωρινά τόν 15ο αἰῶνα, λόγω τῶν δύσκολων συνθηκῶν πού ἐπέφερε ἡ ὀθωμανική κατάκτηση, μέ τίς συνεχεῖς τουρκικές ἐπιδρομές πού προηγήθηκαν καί τήν γενική ἀνασφάλεια πού τήν ἀκολούθησε, τήν οικονομική δυσπραγία καί τήν δημογραφική κάμψη.

Εἰκ. 3.

Ἡ κατάσταση ὅμως ἀλλάζει τόν 16ο αἰῶνα μέ τήν γενική ἀνάκαμψη τῶν μονῶν, πού τήν ἀκολουθεῖ καί ἡ ἀντίστοιχη πνευματική ἀνασυγκρότηση. Ἐνα θεμελιώδες θεολογικό παιδευτικό ἔργο ἐπιτελέστηκε στήν Ρωσία στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα ἀπό τόν Βατοπαϊδινό Ἁγιορείτη μοναχό ἅγιο Μάξιμο τόν Γραικό, κατά κόσμον Μιχαήλ Τριβῶλη. Τόν ἴδιο αἰῶνα ἀναδεικνύονται μέσα ἀπό τίς τάξεις τοῦ ἁγιορειτικοῦ μοναχισμοῦ μεγάλοι διδάσκαλοι τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Αὐτοί ἐξῆλθαν τοῦ Ἁγίου Ὅρους καί κράτησαν τό Γένος μας στήν δύσκολη αὐτήν περίοδο τῆς δουλείας, ἀνέβασαν τό πνευματικό ἐπίπεδό του καί συντέλεσαν ἀποφασιστικά στήν διάσωση τῆς χριστιανικῆς ταυτότητός του: ὁ ἡσυχαστής νεομάρτυς Ἰάκωβος ὁ Ἰβηριοσκιπτιώτης, ἀποκαλούμενος Διδάχος (+1520) ἀποτελέσε μία πρόδρομη μορφή τοῦ ἁγίου Κοσμῆ τοῦ Αἰτωλοῦ, μέ τεράστιο κατηχητικό, διδακτικό καί ἐξομολογητικό ἔργο. Ὁ ἅγιος Διονύσιος (ca. 1500-1545), πού ἀσκήθηκε στίς Καρυές καί μετά στήν Μονή Φιλοθέου, ἴδρυσε τήν σημαντική του Μονή ἐν Ὀλύμπῳ καί ὑπῆρξε σπουδαία πνευματική προσωπικότητα τήν ἴδια περίοδο. Ὁ Παχώμος Ρουσάνος, πού ἐγκαταβίωσε γιά μία δεκαετία στήν Μονή Ἰβήρων (1535-1544), περιορχόταν τίς περιοχές τῆς Θράκης καί τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας γιά νά κηρύξει τόν λόγο τοῦ Θεοῦ, νά ἐνθαρρύνει τοὺς χριστιανούς καί νά διαλεχθεῖ μέ τοὺς μουσουλμάνους γιά τήν ἀνωτερότητα τῆς πίστεως μας⁵. Τήν ἴδια ἐποχή, περί τό 1540, ἐντάχθηκε ἐπίσης στήν Μονή Ἰβήρων ὁ ἐκ Βερροίας Θεοφάνης Ἐλεαβούλκος, ὁ ὁποῖος στήν

⁵ Βλ. Σπ. Λάμπρος, «Ἐκ τῶν ὀμιλῶν τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 13 (1916), σσ. 56-57.

όκταετία 1543-1551 υπήρξε Μέγας Ρήτωρ του Οικουμενικού Πατριαρχείου, διακεκριμένος διδάσκαλος και ιεροκήρυκας της Κωνσταντινουπόλεως. Πρίν επιστρέψει στην πατρίδα του, έζησε ξανά για λίγο στην Μονή Ίβήρων, όπου άφησε την σημαντική βιβλιοθήκη του.

Τό 1580 παραχωρείται από την Μονή Καρακάλλου τό Κελλί του Προφήτη Ήλία στον μοναχό παπα-Συμεών⁶), ό οποίος υπήρξε, σύμφωνα μέ τό τουρκικό ιεροδικαστικό έγγραφο πού εξέδωσε ό τοποτηρητής μουλλάς του Λαγκαδά, «*διδάσκαλος άμετρήτων άπίστων και άμαρτωλών*», *μοναχών και ιερέων στά χωριά Γκιουβέγντα* (σημερινή Άσσηρος), *Γκιουνίνα* (σημερινή τοποθεσία Παλαιόχωρα), *Ντιριμίς* (σημερινός Δρυμός) *και Μπάγλιτζα* (σημερινό Μελισσοχώρι) *και σε άλλα του νομού Θεσσαλονίκης, διδάσκοντας στά παιδιά τους τό ευάγγελιο*»⁸.

Στήν Μονή Μεγίστης Λαύρας έγκαταβίωσε μεταξύ 1610-1622 ό Κρητικός μοναχός Άγάπιος Λάνδος (άρχές 17ου – 1664 ή 1667), όπου πραγματοποίησε τό μεγαλύτερο μέρος του συγγραφικού έργου του, πού ήταν γραμμένο σε άπλό έλληνικό ιδίωμα. Ή «*Άμαρτωλών Σωτηρία*» άποτελέσε τό προσφιλέστερο θρησκευτικό ανάγνωσμα της Τουρκοκρατίας, αλλά τεράστια άπίχηση στον λαό είχαν και οι υπόλοιπες άγιολογικές («*Παράδεισος*», «*Έκλόγιον*», «*Νέος Παράδεισος*», «*Καλοκαιρινή*») και άλλες συλλογές του (*Θηκαράς, Θεοτοκάριον, Ψαλτήριον, Κυριακοδρόμιον, Γεωπονικόν*).

Ό Ίερόθεος Ίβηρίτης (+1745), ό οποίος ως μοναχός είχε λάβει άνώτερες σπουδές στην Κωνσταντινούπολη, στην Βενετία και στην Καστοριά, συνέβαλε στην παιδεία του Γένους, υπηρετώντας στό διάστημα 1721-1731 ως διδάσκαλος στην Σχολή της Σκοπέλου. Άν και βαθύς γνώστης της έλληνικής και λατινικής φιλολογίας, μετέφρασε σε άπλή γλώσσα και εξέδωσε τό 1721 λόγους και παρανέσεις του όσιου Έφραίμ του Σύρου. Στην συνείδηση των Άγιορειτών αναγνωρίστηκε πολύ γρήγορα μετά την κοίμησή του ως άγιος⁹.

Παράλληλα, αναδεικνύεται τόν 18ο αιώνα στό Άγιον Όρος ό σημαντικό-

⁶ Στο τουρκικό έγγραφο δέν είναι ξεκάθαρο ποιο έλληνικό όνομα έννοείται. Στα όθωμανικά γράφεται ως *Şimanoa*.

⁷ Τό έγγραφο είναι γραμμένο σε επιθετική και ύβριστική για τούς χριστιανούς γλώσσα, κάτι πού προδίδει την ταυτότητα του εκδότη του ιεροδίκι ως φανατικού όπαδοϋ του Ίσλάμ.

⁸ Ή. Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί στην Όθωμανική Χαλκιδική, 15-16ος αιώνες*, τόμ. 3: *Τά Όθωμανικά έγγραφα του αρχείου της Ίερās Μονής Ήεροποτάμου, Έπιτομές 1439-1800*, διδ. διατριβή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2000, έγγρ. άρ. 152, σσ. 132-133.

⁹ Κρ. Χρυσοχοϊδης, «*Λόγιοι του Άγίου Όρους (10ος-19ος αι.)*», *ό.π.*, σ. 37.

τερος διδάσκαλος τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ὁ ἱερομόναχος Διονύσιος ἐκ Φουρνᾶ (1670-1746), ὁ ὁποῖος εἶχε ἐγκαταβιώσει στό Κουτλουμουσιανό Κελλί τῆς Ἀποτομῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου στήν Σκίτη τῶν Καρυῶν, ὅπου ἀνακαίνισε καί ἀγιογράφησε τό ναῦδριό του. Ἡ «Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης», ἕνα ἐγγεγραμμένο ἀγιογραφίας πού ἐνσωματώνει ὁλόκληρη τήν μέχρι τότε ἀγιογραφική παράδοση, ἀποτελέσει ἐφεξῆς ἕνα μοναδικῆς ἀξίας καί πληρότητας βοήθημα ἀγιογραφίας. Ἐξαιρετός ἀγιογράφος καί ὁ ἴδιος, μέ τό σημαντικό καλλιτεχνικό ἀποτύπωμά του στό Ἅγιον Ὅρος καί ἄλλοῦ, ἀναδείχθηκε στόν κύριο ἐκφραστή ἑνός κινήματος ἐπιστροφῆς στήν βυζαντινὴ ἀγιογραφικὴ παράδοση καί μάλιστα αὐτὴν τῆς Μακεδονικῆς Σχολῆς τῆς Παλαιολόγειας περιόδου, μέ πρότυπο τὴν τεχνοτροπία τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Πανσέληνου (Ἰωάννη Ἀστραπᾶ) στόν περίφημο ναὸ τοῦ Πρωτάτου. Φιλομαθῆς στό ἔπακρο, ὁ Διονύσιος ἐξέδωσε ἀκολουθίες, ὅπως τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καί τοῦ Ἱερομάρτυρος Σεραφεῖμ, ἐνῶ μερίμνησε γιὰ τὴν ἴδρυση σχολείου κοινῶν γραμμάτων στήν γενέτειρά του Φουρνᾶ. Αὐτὸ ἐξελίχθηκε σὲ μεῖζον ἐκπαιδευτικὸ κέντρο τῆς περιοχῆς, ὅπου φοίτησαν σημαντικὲς μορφές τῆς παιδείας τῆς ἴδιας περιόδου¹⁰.

Ἐκτός ἀπὸ τὴν Μονὴ Ἰβήρων, καί ἡ Σκίτη τῶν Καυσοκαλυβίων ἀποτελέσει πόλο ἔλξεως σημαντικῶν λογίων στό Ἅγιον Ὅρος. Ὁ Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης ἐκ Πελοποννήσου, μέ σπουδὲς στήν Πατριαρχικὴ Σχολὴ Κωνσταντινουπόλεως καί στίς Σχολές Πάτμου καί Ἰωαννίνων, μετὰ τὴν ἐγκαταβίωσή του στήν Σκίτη, ἀναλαμβάνει καθήκοντα διδασκάλου νέων μοναχῶν. Τό 1749 ἀνέλαβε γιὰ σύντομο διάστημα τὴν Σχολαρχία τῆς νεοϊδρυθείσης Ἀθωνιάδος Σχολῆς, ἐνῶ, παράλληλα, ἀναδείχθηκε σὲ ἡγετικὴ μορφή τοῦ φιλοκαλικοῦ κινήματος τῶν Κολλυβάδων, στήν ἀρχὴ τῆς ἀναπτύξεώς του. Ὡστόσο, σύντομα θὰ ἀποχωρήσει ἀπὸ τό Ὅρος γιὰ νὰ καταλήξει ὡς διδάσκαλος στήν ἡγεμονικὴ Σχολὴ τοῦ Ἱασίου στή Βλαχία¹¹.

Τό 1757, μετὰ ἀπὸ μία πολυκύμαντη ζωὴ στήν Μολδοβλαχία, ἐγκαταβιώνει στό Ἅγιον Ὅρος ὁ Σκοπελίτης Καισάριος Δαπόντες (1713-1784), μαθητὴς τοῦ ἁγίου Ἱεροθέου τοῦ Ἰβηρίτη στό σχολεῖο τῆς Σκοπέλου καί τοῦ Γεωργίου Χρυσογόνου Τραπεζουντίου στήν «αὐθεντικὴ Σχολή» τοῦ Βουκουρεστίου. Θεωρεῖται μίᾳ ἀπὸ τίς σημαντικότερες μορφές τῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης τοῦ ὑποδοῦλου Γένους τόν 18ο αἰῶνα, κορυφαῖος λογοτέχνης καί ποιητὴς, μέ

¹⁰ Σ. Πασχαλίδης, «Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ», λήμμα στό *Λόγιοι καί Λογιοσύνη στό Ἅγιον Ὅρος*, Θεσσαλονίκη, «Ἀγιορειτικὴ Ἑστία» 2013, σ. 58.

¹¹ *Κρ. Χρυσοχοϊδης*, ὁ.π., σ. 38.

τεράστιο συγγραφικό, θεολογικό και κοσμικό (συνήθως σέ ἕμμετρο μορφή), ἔργο. Ἔχουν ἐκδοθεῖ τὰ δεκαοκτώ ἀπό τὰ εἴκοσι ἕξι πονήματά του, μέ γνωστότερο ἀπό αὐτά τόν «Κῆπο Χαρίτων». Τά ὑπόλοιπα διασώθηκαν σέ χειρόγραφο μορφή στήν Μονή Ἐρησοποτάμου, σέ βιβλιοθήκες τῆς Ἑλλάδας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ρουμανίας, στήν Κωνσταντινούπολη καί ἄλλου. Παράλληλα, ὁ Καισάριος ἀναδείχθηκε σέ νέο κτίτορα τῆς Μονῆς Ἐρησοποτάμου, καθώς, χάρι στήν πολύπλευρη δραστηριότητά του καί μία ὀκταετή ζητεία στίς Ὑπερδουνάβιες Ἡγεμονίες, ἀνοικοδομήθηκε στά 1762-1764 καί ἀγιογραφήθηκε τό 1784 τό μεγαλοπρεπές καθολικό τῆς.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ δύσκολες καταστάσεις τῆς Τουρκοκρατίας εἶχαν σάν ἀποτέλεσμα τήν πτώση τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν Ἀγιορειτῶν μοναχῶν καί τήν ἔλλιπῆ πνευματική κατάρτισή τους. Οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτούς δέν ἦταν σέ θέση νά διαβάσουν τὰ ἔργα τῆς πατερικῆς γραμματείας, κάποι πού εἶχε ἐπιπτώσεις καί στό ἐπίπεδο πνευματικῆς ζωῆς τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας. Μέχρι τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ ἰδιορρυθμία εἶχε ἐπικρατήσει στά περισσότερα μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀφοῦ ἡ ἄγνοια τῶν μεγάλων πατέρων τοῦ μοναχισμοῦ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἀντίστοιχο ἔλλειμμα καί στήν κατανόηση τῶν βασικῶν ἀρχῶν καί σκοπῶν του. Ἡ κατάσταση ἄρχισε νά ἀλλάζει σταδιακά, ὅταν στό Ἅγιον Ὄρος ἄρχισαν νά ἐγκαταβιώνουν μοναχοί, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἤδη λάβει στόν κόσμον μία λιπαρή μόρφωση. Μετά τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος σημειώνεται μία σημαντική ἀναγέννηση τῆς πνευματικῆς ζωῆς, γνωστή ὡς «φιλοκαλική ἀναγέννηση», ἀπό τό βιβλίο τῆς «Φιλοκαλίας» πού ἐκδόθηκε τό 1782 στήν Βενετία ἢ «κολλυβαδικό κίνημα», ἀπό τήν διαμάχη γιά τήν ἡμέρα τέλεσης τῶν μνημοσύνων πού ταλάνισε τότε τό Ἅγιον Ὄρος. Κατάληξη αὐτῆς τῆς ἀναγέννησης ἦταν ἡ ἐπιστροφή ἀρκετῶν μονῶν του στόν κοινοβιακό βίο μέ τήν βοήθεια καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἡ ἀναγέννηση αὐτή συνοδεύτηκε ἀπό μία ἀντίστοιχη ἀναγέννηση τῆς παιδείας μέσα στό ἴδιο τό Ὄρος, ἡ ὁποία ὅμως αὐτήν τήν φορά εἶχε σάν ἀποτέλεσμα καί μία γενικότερη ἀναγέννηση τῆς παιδείας τοῦ Γένους μας. Ἔλαβε σάρκα καί ὅσα μέ τήν σύσταση τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς (εἰκ. 4) ἀπό τήν Μονή Βατοπαιδίου σέ εἰδυλλιακή τοποθεσία τῆς, σέ λόφο κοντά, ἀλλά καί σέ ἀπόσταση περὶπου εἴκοσι λεπτῶν μέ τὰ πόδια ἀνατολικά ἀπό τό μοναστηριακό τῆς συγκρότημα. Ἡ προσπάθεια ξεκίνησε τό 1748 ἀπό τόν προηγούμενο τῆς Μονῆς Μελέτιο Βατοπαιδινό, μέ στόχο νά ἰδρῦσει «*φροντιστήριον ἑλληνικῶν μαθημάτων, παιδείας τε καί διδασκαλίας παντοδαποῦς ἐν τε λογικαῖς, φιλοσοφικαῖς τε καί θεολογικαῖς ἐπιστήμαις*». Εὐδωδῆκε χάρι στήν πλοῦσια ἡδι-

Εικ. 4.

κή και ύλική στήριξη του Οικουμενικού Πατριάρχου Κυρίλλου Ε¹². Τήν σχολαρχία τῆς Ἀθωνιάδος εἶχε ἀναλάβει ἀρχικά ἐπὶ μία τετραετία (1749-1753) ὁ προμνημονευθεὶς ἐξ Ἑβραίων Πελοποννήσιος ἱεροδιάκονος Νεόφυτος Κανσοκαλυβίτης, μετὰ τὴν ὑποχρέωση «μεταδοῦναι τῶν Μουσῶν τὴν, καθ' Ἡσίοδον, Πολύμνιαν»¹³. Ἡ Σχολὴ ἀναδείχθηκε σὲ φάρο τοῦ Γένους ὅταν Σχολάρχης τῆς διορίστηκε μετὰ σιγίλλιο τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τὸ 1753 ὁ περιφνημὸς Εὐγένιος Βούλγαρης (1716-1806), ὀνομαζόμενος σὲ αὐτὸ «ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ λόγιος καὶ παντοδαπαῖς ἐπιστήμαις κεκοσμημένος καὶ γεγυμνασμένος καὶ δυνάμενος παιδεῦσαι τοὺς μαθητὰς οὐ μόνον τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν λογικὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας»¹⁴. Ὁ Εὐγένιος, πού δίκαια χαρακτηρίζεται ὡς ὁ «πανεπιστήμονας» τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ «διδάσκαλος τῶν διδασκάλων» σὲ ὅλες τὶς μεγάλες Σχολές τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου¹⁵, ἀνέλαβε τὴν διεύθυνση, αἰσιοδοξῶντας νὰ μετατρέψει τὴν Σχολὴ σὲ μία μεγάλη Ἀκαδημία, «πολλῶ πιθανωτέρα καὶ κρείσσων τῆς πολι-

¹² Ἰ. Παπάγγελος, «Ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς Ἀθωνιάδος Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας», στό *Λόγιοι καὶ Λογιοσύνη* στό Ἅγιον Ὅρος, Θεσσαλονίκη, «Ἀγιορειτικὴ Ἑστία» 2013, σ. 129.

¹³ Ἰ. Παπάγγελος, «Ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς Ἀθωνιάδος Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας», ὁ.π., σ. 129.

¹⁴ Παπάγγελος, ὁ.π.

¹⁵ Σ. Πασχαλίδης, «Εὐγένιος Βούλγαρης», λήμμα στό *Λόγιοι καὶ Λογιοσύνη* στό Ἅγιον Ὅρος, Θεσσαλονίκη: «Ἀγιορειτικὴ Ἑστία» 2013, σ. 61.

τείας εκείνης τῆς ἀσυστάτου τοῦ Πλάτωνος»¹⁶. Τό κτηριακό συγκρότημα τῆς Ἀθωνιάδος ἦταν ἓνα παραλληλόγραμμο οἰκοδόμημα ἐμβαδοῦ περίπου 2.500 τ.μ., μέ ναό τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ στήν μέση περίπου τῆς αὐλῆς του, δίνοντας ἔτσι τήν εἰκόνα μονῆς. Εἶχε τρεῖς ὀρόφους μέ διακόσια δωμάτια ἑνός ἢ δύο ἀτόμων, βιβλιοθήκη, αἰθουσες διδασκαλίας, εἰδικό διαμέρισμα τοῦ Σχολάρχου κ.λπ.¹⁷. Τά μαθήματα στήν Σχολή χωρίζονταν σέ δύο κύκλους, τόν φιλοσοφικό, πού περιλάμβανε τήν Λογική, τήν Εἰσαγωγή στήν Φιλοσοφία καί τήν Μεταφυσική, καί τόν μαθηματικό, πού περιλάμβανε τήν Ἀριθμητική, τήν Γεωμετρία, τήν Φυσική καί τήν Κοσμογραφία. Παράλληλα, εἰσίχθη καί ἡ διδασκαλία τῶν Λατινικῶν, πού ἦταν ἡ γλῶσσα τῶν ἐπιστημῶν στήν Δύση τήν ἐποχή ἐκείνη. Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης μετέφρασε γιά τίς διδακτικές ἀνάγκες τῆς Σχολῆς διάφορα εὐρωπαϊκά συγγράμματα, ἐνῶ, παράλληλα, συνέταξε καί τά προσωπικά διδακτικά ἔργα του, πού κυκλοφοροῦσαν στήν Ἀθωνιάδα σέ χειρόγραφη μορφή. Ἀπό τούς μαθητές του ἀπαιτοῦσε σκληρή ἐργασία καί πειθαρχία¹⁸.

Ἡ Σχολή εἴλκυσε τήν προσοχή μαθητῶν πού διηροῦσαν γιά μόρφωση καί πνευματική καλλιέργεια, ἀλλά καί ἀρκετῶν ἱκανῶν διδασκάλων. Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης τήν παρέλαβε τό 1753 μέ εἴκοσι τρεῖς μαθητές. Ὅταν ἀποχώρησε τό 1759 ὁ ἀριθμός πλησίαζε τούς διακόσιους, ἐνδεικτικός τῆς ἀπνηχίσεως πού εἶχε ἡ Ἀθωνιάδα στό ὑπόδουλο Γένος. Κατά τήν ἐξαετῆ θητεία του (1753-1759) ἐκπαίδευσε ἑξακόσιους περίπου μαθητές, οἱ ὁποῖοι διασκορπίστηκαν σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα, συμβάλλοντας ἀποφασιστικῶς καί ποικιλοτρόπως στήν ἐκπαιδευτική ἀναγέννηση καί γενικότερη ὠφέλεια τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ. Ἐνας ἀπό αὐτούς ἦταν καί ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός (εἰκ. 5), ὁ ὁποῖος, ὅπως ἀναφέρει ὁ ὁσιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης στόν βίο του πού συνέγραψε ὁ ἴδιος¹⁹, «ἐπειδή κατά τούς χρόνους ἐκείνους ἄρχισε μέ φήμην μεγάλην καί τό σχολεῖον τοῦ Βατοπαιδίου εἰς τό Ἅγιον Ὅρος, μετέβη εἰς ἐκεῖνο μέ ἄλλους ἐδικούς του συμμαθητάς, οὐκ ὀλίγους· ἐκεῖ ἐτελείωσε τά γραμματικά ὑποκάτω εἰς τόν διδάσκαλον Παναγιώτην Παλαμᾶν· μετά δέ ταῦτα παρέλαβε καί τήν Λογικήν ἀπό τόν διδάσκαλον Νικόλαον Τζαρτζούλιον· ἦτον δέ ἀκόμη λαϊκός Κώνστας καλούμενος». Ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ἐγκαταβίωσε στήν συνέχεια στήν

¹⁶ Παπάγγελος, ὁ.π., σ. 130.

¹⁷ Παπάγγελος, ὁ.π., σ. 130. Σήμερα σώζονται τά εἰρηπία τῶν κτηρίων ἐν μέρει μέχρι τήν βάση τῆς στέγης (εἰκ. 4), ἐνῶ ἡ Μονή Βατοπαιδίου καταβάλλει προσπάθεια νά τό ἀνακατασκευάσει γιά νά τό μετατρέψει σέ χώρους ἐργαστηρίων.

¹⁸ Παπάγγελος, ὁ.π., σσ. 130-131.

¹⁹ Νέον μαρτυρολόγιον τῶν νεοφανῶν μαρτύρων, ἐν Ἀθήναις 1856², σ. 202.

Μονή Φιλοθέου, από τήν ὁποία περί τό 1760 ἀναχώρησε γιά τήν Κωνσταντινούπολη, προκειμένου νά λάβει τήν εὐλογία τοῦ Πατριάρχου Σεραφεῖμ Β΄, γιά νά ἀρχίσει τό φωτιστικό ἱεραποστολικό ἔργο του²⁰.

Δέν θά ὑπερβάλαμε ἐάν γράφαμε ὅτι τό Ἅγιον Ὅρος καί ἡ Ἀθωνιάδα Σχολή, μέσω τοῦ ἀγίου Κοσμά, εἶχαν μία ἀνεκτίμητη, ἤ καλύτερα μοναδική, συμβολή στήν παιδεία τοῦ Γένους. Καί τοῦτο γιατί ὁ ἱερομάρτυς ὑπῆρξε ἰδρυτής ἑκατοντάδων σχολείων σέ ὅλες τίς περιοχές πού ὄργωσε ἱεραποστολικά: *«Ἐκατέστησε σχολεῖα πανταχοῦ διά μέσου τῆς διδασκαλίας του, τόσον ἑλληνικά, ὅσον καί κοινά, τόσον εἰς τάς χώρας, ὅσον καί εἰς τά χωρία, διά νά πηγαίνουν εἰς αὐτά τά παιδιά, καί νά μανθάνουν δωρεάν τά ἱερά γράμματα, καί ἐκ τούτων νά στερεώνονται μέν, εἰς τήν πίστιν καί τήν εὐσέβειαν, νά ὀδηγῶνται δέ, εἰς τήν ἐνάρετον ζωὴν καί πολιτείαν»*, γράφει ὁ ἅγιος Νικόδημος²¹.

Εἰκ. 5.

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ φράση *«τόσον εἰς τάς χώρας, ὅσον καί εἰς τά χωρία»*, πού σημαίνει ὅτι τά σχολεῖα δέν ἰδρύνονταν μόνο στά ἀστικά κέντρα, ἀλλά καί στήν ἐπαρχία. Ὅπως ἔγραψε ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Κοσμάς στόν ἀδελφό του Χρῦσανθο, στίς 2 Μαρτίου 1779, ἴδρυσε δέκα ἑλληνικά σχολεῖα καί *«διακόσια διά κοινά γράμματα»*. Οἱ ἀριθμοί αὐτοί προφανῶς αὐξήθηκαν στόν μισό χρόνο πού μεσολάβησε μέχρι τήν ἐκτέλεσή του ἀπό τοῦς Τούρκους, κατόπιν δωροδοκίας τῶν Ἑβραίων, στίς 24 Αὐγούστου 1779²². Οἱ διδασκῆς τοῦ ἀγίου Κοσμά βρίθουν ἀπό προτροπές γιά τήν μόρφωση ὄλων τῶν χριστιανῶν, πού δείχνουν τήν τεράστια σημασία πού ἔδινε σέ αὐτήν, γιά τήν διατήρηση τῆς ταυτότητος τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους, πού ὑπέφερε ἀπό τό σκότος τῆς ἀμάθειας:

«Ἐτσι πρέπει καί ἐμεῖς νά σπουδάζωμεν νά μανθάνωμεν γράμματα διά νά ἡξεύρωμεν πού περιπατοῦμεν. Καί ἂν δέν ἐμάθετε γράμματα οἱ πατέρες καί

²⁰ Ἰ. Μενοῦνος, *Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ διδασκῆς καί βιογραφία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα, 2002, σ. 232.

²¹ *Νέον μαρτυρολόγιον*, ὅ.π., σσ. 202-203.

²² Ἰ. Μενοῦνος, *Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ διδασκῆς καί βιογραφία*, ὅ.π., σ. 232.

αί μητέρες, νά βάνετε τά παιδιά σας νά μανθάνουν. Δέν βλέπετε πῶς ἀγρίεψε τό γένος μας ἀπό τήν ἀμάθειαν καί ἐγνίκαμεν ὡσάν τά θηρία; Διά τοῦτο σᾶς συμβουλεύω νά κάμετε κάθε τρόπον νά ἔχετε σχολεῖα εἰς τές χῶρες σας διά νά καταλαμβάνετε τό ἅγιον Εὐαγγέλιον, νά μή περιπατῆτε εἰς τό σκότος»²³.

Στήν διάρκεια τῶν κηρυγμάτων του ὁ ἅγιος ἴδρυε σχολεῖα μέ ἕναν τρόπο μνημειώδη γιά τήν ἀπλότητα, ἀλλά καί τήν ἀποτελεσματικότητά του, ζητώντας αὐτά ἀπό τό ἀκροατήριό του ὡς τό μεγαλύτερο δῶρο πού θά μπορούσαν νά τοῦ προσφέρουν:

«Καλά, παιδιά μου, μοῦ ἐχαρίσατε τά παιδιά σας, ἀμή νά ἰδοῦμεν, ἔχετε καί σχολεῖον ὅπου νά διαβάξουν, νά μανθάνουν γράμματα τά παιδιά μας;

- Δέν ἔχομε, ἅγιε τοῦ Θεοῦ.

- Τέτοια παιδιά ἀγράμματα μοῦ ἐχαρίσατε; Τί τά θέλω; Χάρισμά σας. Παιδιά ὡσάν τά γουρουνόπουλα νά ἔχω δέν τό καταδέχομαι, διότι εἶμαι ὑπερήφανος. Χάρισμά σας. Ὡσάν θέλετε χαρίσετε μου καί ἕνα σχολεῖον ἐδῶ εἰς τήν χώραν σας νά μανθάνουν τά παιδιά μας γράμματα, νά ἡξεύρουν πού περιπατοῦνε καί τότε νά εὐχῶμαι νά ζήσουν, νά προκόψουν»²⁴.

Ὁ ἅγιος δέν στρεφόταν μόνο στούς πλουσίους χριστιανούς, ἀλλά κινητοποιοῦσε τήν συλλογική δράση τῶν κατοίκων, μέ σκοπό νά παρέχει σέ ὅλα τά παιδιά δωρεάν παιδεία:

«Ἀμή δέν εἶναι καλά νά βάλετε ὅλοι σας ἕνα ρεφενέ, νά βάλετε καί ἐπιτρόπους νά τό κυβερνοῦν τό σχολεῖον, νά βάνουν διδάσκαλον καί νά μανθάνουν ὅλα τά παιδιά καί πλούσια καί πτωχά χωρίς νά πληρώνουν;»²⁵.

Παράλληλα, ἀνέλυε στόν λαό τήν σημασία πού ἔχει γιά τήν πνευματική καλλιέργειά τους ἕνα χριστοκεντρικό σχολεῖο:

«Διατί ἀπό τό σχολεῖον μανθάνομεν τό κατά δύναμιν τί εἶναι Θεός, τί εἶναι ἅγια Τριάς, τί εἶναι ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, τί εἶναι δαίμονες, τί εἶναι Παράδεισος, τί εἶναι Κόλασις, τί εἶναι ἀμαρτία, ἀρετή. Ἀπό τό σχολεῖον μανθάνομεν τί εἶναι ἅγια Κοινωνία, τί εἶναι ψυχή, τί εἶναι κορμί, τά πάντα ἀπό τό σχολεῖον τά μανθάνομεν, διότι χωρίς τό σχολεῖον περιπατοῦμεν εἰς τό σκότος»²⁶.

Καί κατέληγε ὅτι ἡ ἴδρυση ἑνός σχολείου εἶναι τό σημαντικότερο ἀπό κάθε κοινωφελές ἔργο:

²³ I. Μενοῦνος, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδασκῆς καί βιογραφία*, ὁ.π., Διδαχί Δ', σ. 183.

²⁴ I. Μενοῦνος, ὁ.π., Διδαχί Α', σ. 50.

²⁵ I. Μενοῦνος, ὁ.π.

²⁶ I. Μενοῦνος, ὁ.π.

«Καλύτερα νά ἔχης βρύσες καί ποταμούς, διατί ἡ βρύσις ποτίζει τό σῶμα, τό δέ σχολεῖον ποτίζει τήν ψυχὴν, τό σχολεῖον ἀνοίγει τές ἐκκλησίες, τό σχολεῖον ἀνοίγει τά μοναστήρια. Ἀνίσως καί δέν ἦτανε σχολεῖα, ποῦ ἤθελα ἐγώ νά μάθω νά σᾶς διδάσκω;»²⁷.

Ἄλλοτε προσπαθοῦσε νά δώσει οἰκονομικά κίνητρα στούς ἐνίλικες γιά νά μορφωθοῦν, μέ τήν ἀπαλλαγὴ τους ἀπό τήν βαριά τήν ἐποχή ἐκείνη ὀθωμανική φορολογία ἢ καί ἀπό τυχόν χρέη:

«Ὅποιος παπᾶς ἢ κοσμικός θέλει νά μάθῃ γράμματα ἑλληνικά, ἄς σπκωθῆ ἀπάνω νά μοῦ τό εἰπῆ νά τόν εὐλογήσω καί ἐγώ, νά βάλω καί ὄλους τούς χριστιανούς νά τόν συγχωρέσουνε. Σᾶς παρακαλῶ, χριστιανοί μου, νά εἰπῆτε καί διά ἐκείνους ὅπου ἤλθαν νά μάθουν γράμματα ἑλληνικά νά τούς χαρίζετε τά χρέγια καί ἄλλα δοσίματα. Ἀνίσως πάλιν καί δέν διαβάξουν, νά τούς ρίχνετε διπλά νά τά πληρῶνουν»²⁸.

Ἡ ἀποχώρηση τοῦ Εὐγενίου Βούλγαρη ἀπό τήν σχολαρχία τῆς Ἀθωνιάδος ὑπῆρξε μεγάλο πλῆγμα γιά αὐτήν. Παρά τίς κατά καιρούς προσπάθειες, μέ σημαντικότερη αὐτῆν τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου Ε΄, δέν κατάφερε ποτέ νά ἀνακτήσει τήν προηγουμένη αἴγλη της. Μετά τήν ἐγκατάλειψη τῆς ἀρχικῆς τοποθεσίας τῆς Σχολῆς καί τήν μεταφορά της ἀπό τό 1845 στίς Καρνές, καί διάφορες περιόδους, ὅπου ἐναλλάσσονταν ἡ ἀναστολή τῆς λειτουργίας της μέ τήν ἀνασυγκρότηση καί ἐπαναλειτουργία, στεγάζεται πλέον ἀπό τό 1953 σέ μία ἐξωτερική πτέρυγα τῆς Βατοπαιδινῆς Σκήτης τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου (Σερράι).

Ὁ ὄσιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (1749-1809), ποῦ οἱ σύγχρονοί του Ἀγιορεῖτες ἀποκαλοῦσαν «διδάσκαλο» (εἰκ. 6), ἦταν ὁ ἄνθρωπος ποῦ ἔπαιξε ἴσως τόν πλέον καθοριστικό ρόλο στήν πνευματική ὠφέλεια τῶν Ἑλλήνων, μοναχῶν καί λαϊκῶν, στό β΄ μισό τοῦ 18ου καί στήν συνέχεια στόν 19ο αἰῶνα, μέσα ἀπό μία πλειάδα πνευματικῶν ἔργων, στά ὁποῖα διαφαίνεται καί ἡ μεγάλη ἐπιστημοσύνη του. Ὑπῆρξε φοιτητής τῆς περιβόητης Εὐαγγελικῆς Σχολῆς τῆς Σμύρνης. Μετά τήν ἐγκαταβίωσή του στό Ἅγιον Ὄρος, μέ τήν πολύ ἀναπτυγμένη ὀξύνοιά του ποῦ εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά θυμᾶται ἀπό στήθους ὀλόκληρα βιβλία, ἀνέπτυξε ἕνα συστηματικό ἐποικοδομητικό ἐκδοτικό ἔργο. Ἀποτελεῖτο ἀπό μία ἀνεκτίμητη συμβολή στήν διάδοση τῆς πατερικῆς γραμματείας (Φιλοκαλία, Εὐεργετινός, Συναξαριστής κ.λπ.), ἀξιόλογη νομοκανονική

²⁷ Ἰ. Μενοῦνος, ὁ.π.

²⁸ Ἰ. Μενοῦνος, ὁ.π., Διδαχὴ Δ΄, σ. 198.

προσπάθεια που εκφράστηκε κυρίως με την έκδοση του «Πηδαλίου», και επίσης σημαντική ύμνογραφική δραστηριότητα, καθώς αναδείχθηκε στον πλέον δόκιμο Άγιορείτη ύμνογράφο της εποχής του. Ο ίδιος το 1800 διετέλεσε, μαζί με τον όμοφρονά του Χριστοφόρο Προδρομίτη, και έφορος της Αθωνιάδος Σχολής. Είναι ένας από τους βασικούς εκπροσώπους της φιλοκαλικής αναγέννησης και, παράλληλα, των ελληνικών γραμμάτων και παιδείας του 18ου αιώνας.

Οι μοναχοί του Αγίου Όρους, μετά το φωτιστικό έργο των λεγομένων Κολλυβάδων, συνέχισαν να εκτιμούν την παιδεία και να ενδιαφέρονται για αυτήν. Αρκετές ήταν οι μονές που επεδίωκαν να μορφώνουν τους δοκίμους που προσλάμβαναν, γιατί γνώριζαν ότι η παιδεία ήταν ένα σημαντικό εργαλείο πνευματικής καλλιέργειας, που θα τους βοηθούσε να επιτύχουν στην μοναχική ζωή τους.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η Μονή Κωνσταμονίου έστειλε τον μετέπειτα ιερομάρτυρα Βενέδικτο, που καταγόταν από το χωριό Έξοβα, την σημερινή Δάφνη Σερρών, και είχε εγκαταβιώσει πολύ νέος, μαζί με τον πατέρα του σέ αυτήν, έξω από το Άγιον Όρος για στοιχειώδεις σπουδές: «ο δέ νέος εστάλην έξω εις την χώραν εις τό σχολειον τό κατά τό χωριόν Πολύγυρον²⁹ κείμενον, εις του άγιου Κασσανδρίας τήν έπαρχίαν, διά νά διδάσκηται τά θεία και ιερά γράμματα»³⁰.

Εικ. 6.

²⁹ Ο Πολύγυρος είχε πριν την Έπανάσταση ακμάζον αλληλοδιδασκτικό σχολείο, τό όποιο λειτουργούσε στον προαύλειο χώρο του ναού. Τό σχολείο κάμκε στην Έπανάστασι του 1821 και επανιδρύθηκε στα 1836 από τον Ίάκωβο, Μητροπολίτη Κασσανδρείας (1832-1846) και μετέπειτα Πατριάρχη Αλεξανδρείας (1861-1865). Βλ. Έρ. Ζέλλιου-Μαστοροκόστα, «Η παιδεία κατά τήν περίοδο τής τουρκοκρατίας. Χαλκιδική», *Η Χαλκιδική κατά τήν περίοδο τής τουρκοκρατίας. Πρακτικά του Δ' Πανελληνίου Συνεδρίου, Ποσειδι Χαλκιδικής, 13-15.10.1995*, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 304-306.

³⁰ «Νέον Υπόμνημα των νεοφανών Ιερομαρτύρων και Όσιομαρτύρων, των νυν λαμπάντων Άγιορειτών Όσίων Πατέρων, κατά τήν Έπανάστασι τής Έλλάδος, υπό των Όθωμανών θανατωθέντων», 176-177. Τό Υπόμνημα καταλαμβάνει τίς σελίδες 169-192 του ύπ' άρ. 107 βομβύκινου δεγματόδετου Κώδικα τής Μονής Κωνσταμονίου, 30X24 εκ., έτους 1855.

Παράλληλα, οί Άγιορειτικές Μονές συνέχισαν σέ όλο τόν 19ο αιώνα καί μέχρι τήν άπελευθέρωση (1913) νά συνεισφέρουν οικονομικά στήν λειτουργία σημαντικού άριθμού σχολείων, κυρίως στήν Χαλκιδική, ανταποκρινόμενοι σέ σχετικά αιτήματα ένισχύσεως τών τοπικών κοινοτήτων.

Η προσφορά του Άγίου Όρους στήν παιδεία του Γένους μας συνεχίζεται σήμερα μέσω της Άθωνιάδος Έκκλησιαστικής Άκαδημίας. Αύτή είναι τό μεγαλύτερο έκκλησιαστικό Γυμνάσιο-Λύκειο της Ελλάδος μέ έξήντα περίπου μαθητές κατά μέσο όρο, οί όποιοι σέ κάποια σχολικά έτη μπορεί νά φτάσουν καί τούς όγδόντα, πού είναι καί τό όριο της δυνατότητας στεγάσεως τους στό καθαυτό «σχολικό» συγκρότημα. Άρκετοί από αυτούς προέρχονται από ξένες Όρθόδοξες ή άλλες χώρες (Ρουμανία, Ρωσία, Ούκρανία, Σερβία, Πολωνία, Μέση Άνατολή κ.λπ.). Έπιστρέφουν στίς πατρίδες τους μέ άριστη γνώση της έλληνικής γλώσσας, μεταφέροντας τήν έλληνική παιδεία καί τήν άγιορειτική πνευματική παράδοση. Κάθε μαθητής της Σχολής βρίσκεται υπό τήν κηδεμονία μιας άγιορειτικής Μονής, είτε απ' ευθείας είτε μέσω κάποιου Κελλίου. Στήν Άθωνιάδα διδάσκονται μέχρι σήμερα ή βυζαντινή μουσική καί ή άγιογραφία μέ τήν λειτουργία σχετικών ειδικών σχολών, άναγνωρισμένων από τό κράτος. Ίδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στήν λειτουργική ζωή, μέ τήν τέλεση τών καθημερινών ακολουθιών του όρθρου καί του έσπερινού καί τακτικών θείων Λειτουργιών από τούς δύο έφημερίους, όπου συμμετέχουν όλοι οί μαθητές. Έτσι έγκολπώνονται τήν άγιορειτική λειτουργική παράδοση καί τάξη. Η γνώση αύτή συνοδεύει πολλούς μαθητές, ως πολύτιμο βοήθημα, στό στάδιο της προσφοράς τους ως κληρικών ή ιεροψαλτών στήν Έκκλησία. Τά λειτουργικά έξοδα της Σχολής καλύπτονται από τήν Ίερά Κοινότητα του Άγίου Όρους, ή όποία έποπτεύει τήν λειτουργία της μέσω της τριμελούς Σχολικής Έφορείας, ένώ οί μισθοί τών καθηγητών από τό Ύπουργείο Παιδείας, μέ τό όποιο τά τελευταία χρόνια έχει άναπτυχθεί καλή συνεργασία. Η Σχολή έχει δεχθεί επανειλημμένα τίς επισκέψεις καί τό ζωηρό ενδιαφέρον του Παναγιωτάτου Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου (εϊκ. 7), ό όποιος μέ τήν σειρά του υποδέχεται τούς μαθητές της Γ' Λυκείου κάθε χρόνο στό Φανάρι, κατά τήν καθιερωμένη έτήσια σχολική έκδρομή τους. Ίδιαίτερα σημαντική για τήν εύρυθμη λειτουργία της Άθωνιάδος ήταν κατά τά τελευταία χρόνια ή συμβολή του τέως Πολιτικού Διοικητού Άγίου Όρους καί Μεγάλου Ευεργέτου του Γένους Άθωνασίου Μαρτίνου.

Όπως έχει γραφεί, ή Όρθόδοξη Έκκλησία είναι ή κιβωτός πού έσωσε άνεκαθεν τό Γένος μας· αύτή καί τώρα θά τό σώσει, μαζί μέ όλο τόν πολιτισμό

Εικ. 7.

του. Σέ αὐτή διατηρεῖται ἡ συνέχεια τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομιάς καί αὐτή δίδει τά ἐγγύγια γιά τήν σωστή ἀντιμετώπιση τῶν ἐπερχομένων. Χιλιετίες ὀλόκληρες σέ αὐτόν τόν τόπο ἔζησε ἕνας κόσμος μέ πνευματική εὐαισθησία καί ἀναζήτηση. Ἕνας κόσμος πού σεβόταν τόν Θεό, πού τόν προβληματίζε τό μυστήριο. Αὐτός ὁ σεβόμενος τόν Θεό κόσμος δέχτηκε τό κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου γιά τόν ἄγνωστο Θεό καί προχώρησε στήν καινή κτίση. Βαπτίστηκε στήν νέα χάρι· «τήν νέαν ἀμφιέννυται ἀφθαρσίαν τοῦ Πνεύματος». Ὁ ἑλληνικός λαός, ὅπως καί κάθε Ὀρθόδοξος λαός, ἔχει μία οἰκουμενική ἀποστολή: νά μεταφέρει τό μήνυμα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Θεανθρώπου, τῆς ἀναστάσεως τοῦ κάθε ἀνθρώπου³¹. Τήν ἀποστολή αὐτήν ὑπηρετήσε καί τό Ἅγιον Ὄρος μέσῳ τῆς συμβολῆς του στήν παιδεία τοῦ Γένους καί ἐξακολουθεῖ νά ὑπηρετεῖ μέχρι σήμερα.

³¹ Ἰ. Μονή Ἰβήρων, *Τό Ἅγιον Ὄρος καί ἡ παιδεία τοῦ γένους μας*, ὅ.π., σσ. 59-60, 36.